

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

С.П. ПЕКАРСЬКИЙ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ**

навчально-методичні рекомендації

Маріуполь - 2022

УДК 343.102:351.746.

*Рекомендовано до друку та використання у освітньому процесі
Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 26.01.2022 р.)*

Рецензенти:

Свір П.В. – начальник Управління карного розшуку ГУНП в Донецькій області, полковник поліції, кандидат юридичних наук;

Бичін С.О. – начальник Управління міграційної поліції ГУНП в Донецькій області, полковник поліції, кандидат юридичних наук;

Гурський В.Є. – завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Пекарський С.П.

Організаційно-правові засади діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей : навчально-методичні рекомендації / С.П. Пекарський. – Маріуполь: Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. – 82 с.

У навчально-методичних рекомендаціях визначені організаційно-правові засади діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей. Зазначено, що дитина є об'єктом оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної поліції. Відповідно до організаційних принципів діяльності визначені повноваження територіальних та міжрегіональних підрозділів кримінальної поліції щодо роботи з особами, які не досягли повноліття. Акцентовано увагу на особливостях взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування, підрозділами превентивної діяльності під час роботи з дітьми.

Навчально-методичні рекомендації «Організаційно-правові засади діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей» призначені для здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти системи МВС України, практичних працівників правоохоронних органів та науковців.

© Пекарський С.П., 2022

© ДонДУВС, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються дітьми.....	6
2. Організаційні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції серед осіб, які не досягли повноліття.....	11
3. Правові засади діяльності підрозділів кримінальної поліції серед осіб, які не досягли повноліття.....	18
4. Оперативно-розшукова профілактика дитячої злочинності.....	43
5. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування та підрозділами превентивної діяльності під час роботи з дітьми.....	57
6. Загальні засади розшуку дітей, зниклих безвісти.....	63
Висновки.....	71
Додатки.....	74
Список використаних джерел.....	77

ВСТУП

Підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України в межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством, вживають необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень, викриття причин та умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, здійснюють профілактику правопорушень серед різних категорій громадян, в тому числі і щодо осіб, які не досягли повноліття.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України) може наставати кримінальна відповідальність. Кримінальній відповідальності, за загальним правилом, підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [1]. Водночас, за вчинення низки тяжких та особливо тяжких злочинів КК України передбачено підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності з чотирнадцяти років [1].

Установлення віку притягнення особи до кримінальної відповідальності узгоджується з положеннями оперативно-розшукового законодавства, яким одним із основних завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) визначено пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України [2, с. 6]. Особи, які не досягли повноліття за своїм правовим статусом є дітьми, як малолітніми до 14 років так і неповнолітніми від 14 до 18 років [3]. З метою виявлення і розкриття кримінальних правопорушень підрозділи кримінальної поліції уповноважені здійснювати як гласні так і негласні оперативно-розшукові заходи. Згідно положень Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, об'єктом оперативно-розшукового, контррозвідувального чи розвідувального заходу є фізична або юридична особа, стосовно якої здійснюється оперативно-

розшукова, контррозвідувальна чи розвідувальна діяльність за наявності підстав, передбачених чинним законодавством України [4].

Отже, особи, які не досягли повноліття, у визначених законодавством підставах, є об'єктом оперативно-розшукової діяльності. Це дає змогу зробити висновок, що особа з 14 років і до досягнення повноліття, маючи визначений законодавством України правовий статус дитини, є суб'єктом кримінального правопорушення за наявності чітко визначених підстав оперативно-розшукової діяльності [2, с. 16], і тому стає об'єктом, на який спрямовують свою діяльність підрозділи кримінальної поліції. До того ж сучасний стан кримінальних правопорушень, які вчиняються дітьми, за їх участю, або стосовно малолітніх та неповнолітніх дітей [5] доволі актуальними залишають питання теоретико-правового аналізу організаційно-правових засад діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей.

Наведене нами вище дозволяє визначити мету даного дослідження: Отже, метою даної роботи є аналіз організаційно-правових засад діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей та наукове обґрунтування рекомендацій, покликаних підвищити ефективність діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо запобігання правопорушень серед дітей.

Дане дослідження ґрунтується на матеріальних носіях відкритої інформації, які не містять державної таємниці та службової інформації з обмеженим доступом.

1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ДІТЬМИ

Сучасна дитина живе у світі, складному за своїм змістом і тенденціями соціалізації. Це пов'язано, по-перше, з економічними і екологічними кризами, які вразили наше суспільство, що викликає в дітей почуття безнадійності і роздратування. По-друге, це пов'язано, з темпом розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), які у залежності від виду інформаційної продукції, якою користуються, мають як позитивний так і негативний вплив на дітей. Так різна інформація глибоко впливає на дитину, яка ще не виробила чіткої життєвої позиції. У дітей також бурхливо розвивається почуття протесту, часто неусвідомленого, відбувається втрата загально-соціальної зацікавленості, що призводить до егоїзму. Загальновідомо, що діти, більше ніж інші вікові групи населення, страждають від нестабільної соціальної, економічної і моральної ситуації в країні.

Розвиваючись, у дітей, особливо неповнолітніх, виникає потреба самоутвердження, прагнення пізнати нові відчуття, допитливість. При цьому існує недостатня здатність дитини передбачати негативні наслідки своїх дій тощо. Окрім того, залежно від ступеня педагогічної занедбаності дитини, антисуспільна поведінка може спочатку набувати характеру неповаги, дрібного хуліганства, дрібних крадіжок тощо. Залишаючись безкарною, дитина швидко засвоює кримінальний досвід. Тут вже повністю включаються такі мотиви, як бажання жити на широку ногу, пиячити, вживати наркотики, вести розпусний спосіб життя. Це стає підґрунтям для вчинення дитиною кримінального правопорушення.

Відповідно до офіційних статистичних даних [5] у 2021 році виявлено 2649 (у 2020 – 3013) осіб, які не досягли повноліття та вчинили кримінальні правопорушення. Серед них: 157 (у 2020 – 193) малолітніх осіб, 773 (у 2020 – 899) особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці 14-15 років і 1719

(у 2020 – 1921) осіб були притягнені до кримінальної відповідальності у віці 16-17 років. Серед зазначеної загальної кількості 805 (у 2020 – 483) осіб вчинили кримінальні проступки, а 1844 (у 2020 – 2449) особи – злочини.

Кримінальним правопорушенням, які вчиняються дітьми, характерний груповий спосіб вчинення. Молодь і діти мають тенденції до об'єднання, що при антисуспільній основі на об'єднання приводить до формування злочинної групи. Задум про вчинення, наприклад крадіжки, хуліганства, зґвалтування, виникає, як правило, зненацька, під впливом різних факторів. І те, що одному не під силу (вік, фізична слабкість, боягузтво), стає можливим зробити гуртом. У гурті підвищується активність кожного з її членів. Група впливає на своїх учасників, прищеплює їм антисуспільні погляди і установки, заохочує до протиправної діяльності. Так, у 2021 році у складі групи вчиняли кримінальні правопорушення 707 (у 2020 – 838) неповнолітніх, у складі організованої групи 2 неповнолітніх. У групах з дорослими особами вчиняли кримінальні правопорушення 284 (у 2020 – 313) неповнолітніх. У групах тільки неповнолітніх – 416 (у 2020 – 516) осіб.

Груповий спосіб вчинення злочинів неповнолітніми пояснюється кількома причинами:

- 1) беручи участь у групових діях, діти смілішають і нахабнішають;
- 2) здійснюючи правопорушення, члени групи всіляко «облагороджують» їх мотиви, викривлено оцінюють поведінку потерпілого;
- 3) у групі відбуваються схвалення здійснених дій і ігнорування власної відповідальності за протиправну поведінку;
- 4) в емоційній сфері у дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення чи суспільно-небезпечне діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, але не досягла віку притягнення до кримінальної відповідальності в групі, послаблюється почуття сорому, чутливість до страждань інших людей.

У стані алкогольного сп'яніння у 2021 році вчинили кримінальні правопорушення 82 (у 2020 – 157) неповнолітніх, у стані наркотичного чи токсичного сп'яніння – 6 (у 2020 – 4) неповнолітніх.

Залишається тенденція і повторної злочинності серед дітей. Так серед виявлених у 2021 році дітей раніше вчиняли кримінальні правопорушення 359 (у 2020 – 464) осіб, у тому числі у яких не знята чи не погашена судимість – 162 (у 2020 – 162) неповнолітніх [5].

Одночасно, за вчинення кримінальних правопорушень стосовно дітей було у 2021 році було виявлено 2576 (у 2020 – 2207) осіб, серед яких 1295 (у 2020 – 589) вчинили стосовно дітей кримінальні проступки і 1281 (у 2020 – 1621) злочини. Виявлено 77 (у 2020 – 90) дорослих осіб, які втягнули неповнолітніх у протиправну діяльність, а також 81 (у 2020 – 55) дорослих осіб, які розбещували дітей [5]. Ми погоджуємося з висновком Топольської І.О. згідно з яким діти, як малолітні, так і неповнолітні не завжди усвідомлюють дійсну суспільну небезпеку своєї поведінки в такій групі. Вони автоматично підпорядковуються впливу більш дорослого і досвідченого лідера, майже не замислюються і не оцінюють наслідки своєї поведінки. Злочинно-організаторська та підмовницька діяльність дорослих, її суспільна небезпека полягає в негативному впливі на молоде покоління, втягненні у злочинну діяльність у період становлення людини як особи [6].

За видами кримінальних правопорушень, найбільш поширеними протягом 2020 та 2021 років, які вчинені дітьми є:

- умисне вбивство (ст. 115 КК України) – 4 у 2020 і 14 у 2021;
- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України) – 44 у 2020 і 45 у 2021. З них, які спричинили смерть – 9 у 2020 і 17 у 2021;
- згвалтування (ст. 152 КК України) – 21 у 2020 і 12 у 2021;
- крадіжка (ст. 185 КК України) – 1645 у 2020 і 1468 у 2021;
- грабіж (ст. 186 КК України) – 348 у 2020 і 247 у 2021;
- розбій (ст. 187 КК України) – 74 у 2020 і 48 у 2021;
- шахрайство (ст. 190 КК України) – 52 у 2020 і 57 у 2021;

- незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) – 20 у 2020 і 21 у 2021;
- порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) – 40 у 2020 і 48 у 2021;
- незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) – 272 у 2020 і 191 у 2021;
- хуліганство (ст. 296 КК України) – 106 у 2020 і 76 у 2021;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) – 24 у 2020 і 39 у 2021;
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України) – 77 у 2020 і 68 у 2021 [5].

Це надає нам можливість дійти висновку про те, що переважна більшість кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми, мають корисливу та корисливо-насильницьку направленість. Серед дітей найбільш поширені крадіжки предметів, які викликають певний інтерес – електронні гаджети: мобільні телефони, планшети, ноутбуки, також прояви хуліганства, грабежів, незаконного заволодіння транспортним засобом, зберігається тенденція до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Це зумовлено віковими та психологічними особливостями неповнолітніх. Але вчиняють вони й такі злочини, які мають великий суспільний резонанс і вражають своєю жорстокістю та зухвалістю, зокрема убивства, завдання тілесних ушкоджень тощо.

При цьому необхідно враховувати різке зниження дитячого населення в державі за останні роки. При аналізі загальних тенденцій вчинення дітьми злочинів необхідно враховувати демографічну ситуацію. При такому підході вести мову про декриміналізацію дитячого та молодіжного середовища ми не маємо права. Навпаки, для злочинності серед дітей, на сучасному етапі,

характерні явища, які негативно впливають на динаміку загальної злочинності. Особливо, це характерно для великих міст України, де розшарування суспільства за економічними ознаками найбільш характерно, що в свою чергу утворює ґрунт для криміналізації суспільства.

Наведені дані підтверджують гіпотезу про те, що злочинність серед дітей становить резерв для загальної злочинності у цілому, та є тим ганебним явищем, яке негативно впливає на громадянське суспільство та гальмує розвиток демократичних інституцій в Україні.

По-перше, нами визначено, що злочинність серед дітей зберігає тенденцію до подальшого розвитку. По-друге, дитяча злочинність становить резерв для загальної злочинності. По-третє, дитинство охороняється адміністративно-правовими, кримінально-правовими та оперативно-розшуковими засобами.

Сутність кримінальних правопорушень, які вчинюються дітьми підвладна засобам наукового пізнання. Це дозволяє стверджувати, що методологічний зміст наукового пізнання протидії дитячим злочинам складається з того, що дані злочини пізнаються не лише теоретичними та прикладними кримінологічними дослідженнями юридичного, соціологічного, порівняльного, статистичного характеру, а безпосередньо із залученням філософських-метафізичних засобів пізнання, забезпечуються оперативно-розшуковими та криміналістичними засобами.

З цієї точки зору кримінальні правопорушення, що вчиняються дітьми, розглядаються як соціальна аномалія, яка радикально суперечить нормам соціального порядку, що вироблені суспільством та закріплені в законодавчих та нормативно-правових актах. У зв'язку з тим, що проблема криміналізації дитячого середовища залишається актуальною, нам необхідно розглянути питання захисту прав дітей через протидію даним видам кримінальних правопорушень уповноваженими підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ

Відповідно до мети даного дослідження нам необхідно визначити організаційні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції у дитячому середовищі. Проведене нами дослідження правових та тактичних основ оперативно-розшукової діяльності [7] надає можливість визначити організаційні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України. Загальним для уповноважених підрозділів кримінальної поліції є здійснення оперативно-розшукової функції щодо запобігання та виявлення кримінальних правопорушень, що відноситься до спеціалізації та компетенції відповідного підрозділу.

З метою оптимального поєднання компетенцій уповноважених підрозділів кримінальної поліції, на прикладі підрозділів Департаменту карного розшуку, зазначаємо, що практикою протидії кримінальним правопорушенням визначені організаційні принципи діяльності, а саме: організаційно-управлінський, лінійний і оперативно-територіальний [8].

Організаційно-управлінський принцип полягає у взаємодії працівників, які виконують завдання за різними напрямками боротьби зі злочинністю під керівництвом начальника підрозділу та на основі науково обґрунтованої організації управління, єдиноначальності та колегіальності.

Оперативно-територіальний принцип передбачає оперативне обслуговування та організацію виявлення і розкриття кримінальних правопорушень на певних закріплених за підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України територіях, ділянках, зонах.

Лінійний принцип передбачає ґрунтовне вивчення основних ділянок роботи підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України з метою

організації боротьби з окремими видами злочинних посягань або поширеними кримінальними правопорушеннями [8].

Визначені нами організаційні принципи імплементуються в діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей. Безпосередньо діяльність підрозділів кримінальної поліції здійснюється за територіальним та лінійним принципом організації діяльності. Саме тому до підрозділів кримінальної поліції відносяться визначені законодавством територіальні та міжрегіональні територіальні підрозділи [9].

Так, до територіальних підрозділів кримінальної поліції відносяться:

- Департамент карного розшуку;
- Департамент міграційної поліції;
- Департамент оперативної служби;
- Департамент оперативно-технічних заходів;
- Департамент забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами;
- Департамент кримінального аналізу;
- Департамент захисту інтересів суспільства і держави.

Своєю чергою до міжрегіональних територіальних підрозділів кримінальної поліції відносяться підрозділи:

- Департамент внутрішньої безпеки;
- Департамент кіберполіції;
- Департамент стратегічних розслідувань;
- Департамент боротьби з наркозлочинністю [9].

Серед визначених нами підрозділів кримінальної поліції, окремо, серед територіальних підрозділів, визначаємо Департамент карного розшуку та Департамент міграційної поліції, а серед міжрегіональних територіальних підрозділів – Департамент кіберполіції та Департамент боротьби з наркозлочинністю, які відповідно до положень Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР та своїх повноважень безпосередньо здійснюють заходи щодо

запобігання правопорушенням дітей, виявляють, припиняють та розкривають кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживають з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством [10].

При організації діяльності серед дітей використовується термін «оперативне обслуговування», під яким, згідно предмету даного дослідження, розуміємо систему заходів, які здійснюються уповноваженими підрозділами кримінальної поліції у дитячому середовищі з метою вивчення криміногенної обстановки на території обслуговування або по відповідній лінії протидії кримінальним правопорушенням та стеження за нею, для своєчасного і кваліфікованого реагування на негативні зміни, виявленням і усуненням причин і умов вчинення кримінальних правопорушень дітьми чи стосовно дітей. Одночасно зазначаємо, що рівень злочинності серед дітей чи стосовно дітей, її динаміка, кількість нерозкритих кримінальних правопорушень, а також кількість підозрюваних чи обвинувачених осіб, які знаходяться в розшуку, кількість неповнолітніх осіб, які перебувають на профілактичному обліку в підрозділах ювенальної превенції впливають на організацію діяльності підрозділів кримінальної поліції.

Відповідно до предмету даного дослідження слід надати тлумачення термінів «дитина у конфлікті з законом» та «дитина у контакті з законом». Так, під дитиною у конфлікті з законом розуміємо дитину, що підозрюється або обвинувачується у вчиненні дій, за які передбачена кримінальна або адміністративна відповідальність для дітей відповідного віку або дорослих. Під дитиною у контакті з законом розуміємо дитину, яка в силу різних обставин, що стосуються її життя (розлучення, усиновлення, міграція, насильство тощо) вступає в контакт із системою правосуддя в тій чи іншій формі, а також дитина, яка постраждала від злочину або стала його свідком, та дитина в конфлікті з законом [11; 12 с. 27].

На нашу думку, реалізація заходів оперативно-розшукової діяльності серед дітей передбачає відповідну фахову підготовку співробітників підрозділів

кримінальної поліції. Тому підтримуємо твердження М. Ю. Веселова, який однією з важливих засад ювенальної юстиції визначив доцільність спеціалізації учасників кримінального провадження, що гарантувало б урахування особливих потреб дитини та додатковий захист її прав [13]. Науковець зазначає, що сучасні підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України хоч і були утворені в результаті реформування колишньої кримінальної міліції у справах дітей, однак нині відповідних оперативно-розшукових повноважень не мають. Ліквідована ж кримінальна міліція в справах дітей поєднувала функції соціально-профілактичної роботи з дітьми та здійснення оперативно-розшукової діяльності як щодо злочинної поведінки неповнолітніх осіб, так і злочинних намірів щодо них самих [13, с. 86]. Наведене, підтверджує наш висновок про те, що на сьогодні дитина в межах оперативно-розшукової діяльності є об'єктом діяльності різних підрозділів кримінальної поліції, зокрема Департаментів: карного розшуку, міграційної поліції, кіберполіції, боротьби з наркозлочинністю тощо.

Підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України, які організовують свою діяльність на території обслуговування, з урахуванням вікового критерію, визначають кількісний і соціальний склад населення, що проживає на території обслуговування, розміщення закладів освіти, закладів дозвілля, торгівельних установ, криміногенних місць тощо. Також беруться до уваги статистичні дані про стан дитячої злочинності і характеристику осіб, які вчинили злочин, ступінь поширення пияцтва та наркоманії на території обслуговування. Окремо визначається кількість сімей з дітьми зі складними життєвими обставинами, дітей, які знаходяться чи знаходилися на профілактичному обліку в ювенальній превенції, дітей, які притягуються до кримінальної відповідальності, дітей до яких застосовані примусові виховні заходи, дітей, які самовільно залишають місця постійного проживання (сім'ї, школи-інтернати), займаються бродяжництвом, тощо. Потребують уваги і дорослі особи, які вчиняли кримінальні правопорушення щодо дітей, втягували дітей у протиправну діяльність.

Так співробітники Департаменту карного розшуку уповноважені попереджувати та розкривати кримінальні правопорушення загально-кримінальної спрямованості, зокрема злочини дорослих осіб, які вчиняють суспільно-небезпечні дії стосовно дітей, втягують дітей у протиправну діяльність. Окрім того, співробітники карного розшуку беруть участь у проведенні оперативно-профілактичних заходів та відпрацювань, метою яких є попередження негативних явищ у дитячому середовищі.

Підрозділи Департаменту міграційної поліції організовують та забезпечують проведення оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення та документування злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми та їх сексуальною експлуатацією, уживають організаційних та практичних заходів для викриття злочинних груп та окремих осіб, що вчиняють злочини у сфері суспільної моралі із втягненням дітей, проводять оперативно-профілактичні заходи з виявлення та документування осіб, причетних до виготовлення, збуту та розповсюдження створеної за участю дітей продукції порнографічного характеру. Співробітниками Департаменту міграційної поліції забезпечується взяття на обліки дорослих осіб, котрі втягують дітей у заняття проституцією, примушують до виготовлення продукції порнографічного характеру, а також є схильними до педофілії.

Департамент кіберполіції забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства ОРД. Наприклад, оскільки твори порнографічного характеру й такі, що пропагують культ насильства, жорстокості, належать до протиправного контенту, то серед підрозділів кримінальної поліції саме співробітники кіберполіції уповноважені протидіяти їхньому створенню та розповсюдженню.

Департамент боротьби з наркозлочинністю забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. У межах ОРД забезпечується документування кримінальних правопорушень, які пов'язані з

незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за участю дітей, схилянням дітей до такої протиправної діяльності.

Організаційною парадигмою діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції є поєднання різних організаційних принципів діяльності. Загальною складовою є здійснення оперативно-розшукової функції щодо виявлення та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень дітьми чи стосовно дітей. Елементами такої діяльності є:

- вивчення, аналіз і оцінка оперативної обстановки на території обслуговування, на об'єктах та за лініями роботи;
- виходячи з аналізу і оцінки оперативної обстановки планування оперативно-розшукової діяльності та прийняття управлінського рішення;
- навчання особового складу кримінальної поліції прийомів і методів роботи (наприклад – негласним, прим. автора);
- розміщення сил і засобів згідно з потребами протидії злочинності та оперативно-тактичними характеристиками найбільш поширених кримінальних правопорушень у дитячому середовищі (майнові злочини, сексуальне насильство, інформаційна безпека дітей, втягнення у незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, тощо);
- налагодження взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими підрозділами Національної поліції України, зокрема з органом досудового розслідування, підрозділами превентивної діяльності;
- налагодження взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими правоохоронними органами, державними установами, громадськими організаціями, населенням для протидії злочинності;
- контроль та перевірка виконання прийнятих рішень.

Одночасно, методологічна парадигма планування та здійснення оперативно-розшукової діяльності має наступні взаємозалежні елементи:

- по-перше – ця діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції щодо запобігання, виявлення та розкриття кримінальних правопорушень серед дітей або стосовно дітей має чітку правову регламентацію;

- по-друге об'єктом діяльності є суспільні відносини, які визначають охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет;
- по-третє безпосередній вплив на об'єкт, тобто дитину мають соціальне середовище – суспільство, сім'я, соціальне оточення, кримінальне середовище, дорослі-підбурювачі, тощо, на яких розповсюджується діяльність підрозділів кримінальної поліції;
- по-четверте, дії осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, або причетні до їх підготовки чи організації мають прихований або латентний характер;
- по-п'яте – необхідність додаткової практичної підготовки оперуповноважених кримінальної поліції для впровадження міжнародних стандартів щодо роботи з дітьми різних вікових категорій.

Отже, наведене вище, надає нам можливість визначити організаційні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції у дитячому середовищі. Нами зазначені та проаналізовані організаційно-управлінський, лінійний і оперативно-територіальний принципи діяльності. Зазначена необхідність враховувати існуючий стан оперативного обслуговування. Окремо визначені організаційна та методологічна парадигми здійснення оперативно-розшукової діяльності серед дітей підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. Дефініцією є врахування вікового критерія в правовому статусі дитини, що визначає особливості організації і проведення підрозділами кримінальної поліції відповідних заходів у дитячому середовищі та серед осіб, які їх оточують.

3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ

Як нами було зазначено, організація діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей має чітко визначену правову регламентацію. Першоджерелом правових основ службової діяльності підрозділів кримінальної поліції є Конституція України, в якій закріплено основні правові норми функціонування держави та її органів, визначено права, свободи й обов'язки людини і громадянина, створено цілісну систему прокуратури, правосуддя, правоохоронних органів України. Відповідно до положень статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [14]. Як представники органу виконавчої влади співробітники кримінальної поліції організовують свою діяльність згідно даної вимоги.

Відповідно до положень статті 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [14, ст. 51]. Стаття 52 Конституції України визначає, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [14, ст. 52].

Відповідно до положень Конституції, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII (редакція від 24.11.2021) [15] визначає поняття оперативно-розшукової діяльності, завдання ОРД, підрозділи, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Стаття 6 даного законодавчого акту зазначає заборону на прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів при відсутності підстав, передбачених у цій статті [15, ст. 6]. Відповідно до предмету даного дослідження до таких підстав відноситься наявність достатньої інформації,

одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- кримінальні правопорушення, що готуються;
- осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх.

Згідно положень Кримінального кодексу України кримінальним правопорушенням визнається передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. У свою чергу злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі [1, ч. 3 ст. 12]. Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Врахування ступеня тяжкості кримінального правопорушення має важливе значення під час

здійснення ОРД, зокрема щодо проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують права людини.

Окрім того, нами було вже зазначено, що суб'єктом тяжкого чи особливо тяжкого злочину може бути особа у віці від 14 років, тобто дитина, а безвісно відсутньою особою може бути визнана як малолітня, так і неповнолітня особи. Відповідно до положень Кримінального кодексу України особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115, 116, 117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), зґвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296) [1, ч. 2, ст. 22].

Згідно положень статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Постанова про

заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу Національної поліції або начальником відокремленого підрозділу територіального органу Національної поліції. На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа [15, ст. 9]. У постанові про заведення оперативно-розшукової справи зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення даної справи. Про заведення оперативно-розшукової справи протягом доби письмово повідомляється прокурор.

Під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [15, ст. 9]. При наявності достатніх підстав дозвіл на проведення оперативно-розшукової діяльності дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства. Зазначаємо, що при застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів, в тому числі і визначених нами підрозділів кримінальної поліції, зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки кримінально протиправних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

Свої повноваження щодо протидії тяжким та особливо-тяжким злочинам, що вчиняються неповнолітніми особами співробітники підрозділів кримінальної поліції реалізують згідно положень статті 7, яка визначає обов'язки підрозділів, які здійснюють ОРД та статті 8, яка визначає права підрозділів, які здійснюють ОРД Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [15]. Так, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення

оперативний підрозділ, в тому числі і кримінальної поліції, який здійснює ОРД, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [16] (далі – КПК України, прим. автора).

Окрім того слід зазначити, що правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку визначає Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР [10]. Підрозділи Національної поліції входять у систему органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей, діяльність яких здійснюється на принципах:

- законності;
- застосування переважно методів виховання і переконання, що передбачають вжиття примусових заходів лише після вичерпання всіх інших заходів впливу на поведінку дітей;
- гласності, тобто систематичного інформування про стан справ щодо захисту прав дітей, правопорушень серед дітей, роботу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей у відкритій державній статистиці, засобах масової інформації;
- збереження конфіденційності інформації про дітей, які вчинили правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики;

- неприпустимості приниження честі і гідності дітей, жорстокого поводження з ними [10, с. 2].

Серед загального переліку обов'язків уповноважених підрозділів органів Національної поліції нами визначені зобов'язання, які безпосередньо відносяться до повноважень підрозділів кримінальної поліції. Отже, приходимо до висновку про те, що уповноважені підрозділи кримінальної поліції зобов'язані [Додаток А]:

- проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей;
- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей;
- розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей;
- виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;
- виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту;
- отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні;
- здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю [10, ст. 5].

Визначені нами зобов'язання підрозділів кримінальної поліції щодо роботи з дітьми співвідносяться з нормами статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка визначає підстави ОРД. Як приклад законодавець передбачив підстави кримінальної відповідальності у сфері моральних засад суспільства:

- збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, – ч. 2 статті 300 КК України;

- примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію – ч. 3 статті 300 КК України;

- збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру – ч. 2 статті 301 КК України;

- одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження – стаття 301-1 КК України. Слід зазначити, що одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримає доступ до дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо);

- виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії – ч. 3 статті 301-1 КК України;

- примушування малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії – ч. 4 статті 301-1 КК України;

- проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи – стаття 301-2 КК України;

- створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти, вчинені із залученням неповнолітнього – ч. 3 ст. 302 КК України;
- створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти, вчинені із залученням малолітньої особи – ч. 4 ст. 302 КК України [1].

Окрім того, Кримінальним кодексом України визначено відповідальність за втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство, вчинені щодо неповнолітнього (ч. 3 ст. 303 КК України), а також вчинені щодо малолітнього (ч. 4 ст. 303 КК України). Чинні положення КК України визнають, що відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією, відповідно до положень ст. 303 КК України має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності [11, ст. 303].

Законом України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року № 1296-IV встановлені правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль [17]. Зокрема, встановлена заборона на виробництво та обіг в Україні у будь-якій формі продукції порнографічного характеру, як приклад:

- виробництво і ввезення в Україну творів, зображень, інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, їх виготовлення, перевезення чи інше переміщення, реклама, збут чи розповсюдження;
- обіг, демонстрація та прокат друкованих видань, кіно-, аудіо-, відео-, радіо-, телепродукції, матеріалів на електронних носіях, інших видів продукції, що пропагують порнографію [17, ст. 6].

Також заборонено розміщення оголошень про інтимні зустрічі за винагороду та девіантні форми інтимних стосунків не в спеціалізованих засобах масової інформації.

Чинними нормами забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка:

- пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропагує фашизм та неофашизм;
- принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою;
- пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь;
- принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей;
- пропагує невігластво, неповагу до батьків;
- пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички [17, ст. 2].

Саме тому, з метою захисту морального та фізичного життя неповнолітніх чинним законодавством забороняється:

- втягнення неповнолітніх у діяльність з виробництва й обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг, а також організації й проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;
- розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг і проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру серед неповнолітніх;
- використання образів неповнолітніх у будь-якій формі в продукції сексуального чи еротичного характеру і проведенні видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;

- виготовлення (виробництво), зберігання, реклама, розповсюдження, придбання продукції, що містить дитячу порнографію, ввезення, вивезення, транзит через територію України, поштова пересилка такої продукції;

- пропонування або надання доступу до продукції, що містить дитячу порнографію [17, ст. 7];

- залучення до продажу друкованої продукції, поліграфії та друкованої продукції засобів масової інформації еротичного чи сексуального характеру неповнолітніх, а також продаж (ознайомлення) особам, які не досягли 16, а в окремих випадках 18 років, продукції сексуального чи еротичного характеру [17, ст. 11].

Також загрозу для дітей становить діяльність дорослих із втягнення дітей у кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Підстави кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів із залученням неповнолітньої особи передбачено ч. 2 статті 307 КК України, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього - ч. 3 статті 307 КК України [1]. За незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, вчинене із залученням неповнолітнього передбачена відповідальність ч. 3 статті 309 КК України.

За незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене щодо неповнолітнього передбачена кримінальна відповідальність ч. 3 статті 314 КК України. За схилення неповнолітньої особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – ч. 2 статті 315 КК України.

За організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або

їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою, вчинені із залученням неповнолітнього передбачена кримінальна відповідальність ч. 2 статті 317 КК України. А за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу – статтею 323 КК України. Кваліфікуючою ознакою спонукання неповнолітніх до застосування допінгу є вчинення даного кримінального правопорушення батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером, або повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317, 324 КК України, а також якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки. За схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, кримінальна відповідальність передбачена ст. 324 КК України [1].

Державна політика у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначена Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР [18] і спрямована, зокрема і на:

- встановлення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та додержанням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;
- запобігання відтоку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із законного (легального) обігу;
- зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин;
- зменшення кількості правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР визначає систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів та зловживання ними [19]. Згідно положень даного законодавчого акту вживаються терміни:

- незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [20], розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори;

- наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною;

- особа, хвора на наркоманію, – особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз «наркоманія»;

- незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин – вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря;

- зловживання наркотичними засобами або психотропними речовинами – умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин [19].

Одним із суб'єктів, який уповноважений протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є Національна поліція.

Практикою протидії даному виду кримінальних правопорушень вироблені заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зокрема: контрольована поставка та

оперативна закупка, проведення яких регламентовано Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Під контрольованою поставкою розуміється метод, який виражається у допуску під контролем і оперативним наглядом відповідних органів ввезення в Україну, вивезення з України чи транзит через її територію наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також щодо незаконного перевезення та пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються в межах території України. Підстави проведення контрольованої поставки визначаються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним процесуальним кодексом України, Митним кодексом України. Порядок проведення контрольованої поставки визначається нормативним актом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону України, погодженим з Офісом Генерального прокурора і Міністерством юстиції України [19, ст. 4].

Для одержання доказів кримінально протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, може бути проведена оперативна закупка – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів [19, ст. 5]. Оперативна закупка проводиться на підставах, які визначаються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Порядок проведення оперативної закупки визначається нормативним актом Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, погодженим з Офісом Генерального прокурора.

Окрім вищезазначеного, Національна поліція також здійснює заходи з виявлення осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. Факт незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин встановлюється на підставі показань свідків, наявності ознак

наркотичного сп'яніння, результатів медичного огляду, а також тестів на вміст наркотичного засобу або психотропної речовини в організмі особи. Порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, визначається спільним нормативно-правовим актом центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах охорони здоров'я, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора [19, ст. 12].

Окрім вищевказаного, нормами Кримінального кодексу України передбачені підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей. Як приклад, зазначаємо:

- незаконне позбавлення волі або викрадення людини вчинені щодо малолітнього – частина 2 статті 146 КК України;
- захоплення або тримання неповнолітнього як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника – частина 2 статті 147 КК України;
- підміна дитини – стаття 148 КК України;
- торгівля людьми – стаття 149 КК України, кваліфікуючі ознаки вчинення даного злочину щодо неповнолітнього – частина 2 статті 149 КК України; вчинення даного злочину щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього – частина 3 статті 149 КК України. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким

особам [21]. Слід вказати, що згідно положень даного законодавчого акту, у разі якщо особи, які постраждали від торгівлі людьми або стали свідками торгівлі людьми, є дітьми, усі дії, що застосовуються до них, базуються на принципах, зазначених у Конвенції про права дитини [22] та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [23]. Зокрема, якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа – дитина, вона вважається дитиною і їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

Основними напрямками державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є:

1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;

2) боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;

3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми [21, ст. 5].

Згідно з положень зазначеного нами законодавчого акту попередження торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

1) вивчення ситуації;

2) підвищення рівня обізнаності;

3) зниження рівня вразливості населення;

4) подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів [21, ст. 9].

А до завдань у сфері попередження торгівлі людьми належать:

1) дослідження стану, причин і передумов поширення явища торгівлі людьми;

2) підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки торгівлі людьми шляхом проведення інформаційних кампаній протидії торгівлі людьми серед населення, у тому числі серед дітей;

3) забезпечення регулювання процесів зовнішньої та внутрішньої трудової міграції тощо [21, ст. 10].

Своєю чергою боротьба з торгівлею людьми визначається як невід'ємна складова частина діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів [21, ст. 11]. Саме тому до завдань у сфері боротьби з торгівлею людьми належать:

1) виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;

2) забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;

3) виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

4) притягнення до відповідальності, у тому числі кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми;

5) забезпечення відновлення прав постраждалих від торгівлі людьми;

6) інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми [21, ст. 12]. З метою ефективного надання допомоги та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі і спеціальних потреб таких осіб, здійснюються

відповідні заходи. Наведене дозволяє нам зазначити, що протидія торгівлі дітьми базується на таких спеціальних принципах:

1) дотримання прав дитини;

2) повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;

3) роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та обов'язків;

4) забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині статус як такої, яка постраждала від торгівлі дітьми [21, ст. 20].

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в тому числі і підрозділи кримінальної поліції, в межах своїх повноважень зобов'язані вживати необхідних соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і передумов, що сприяють торгівлі дітьми, а також щодо виявлення дітей, які постраждали від торгівлі дітьми, та проводять профілактичну роботу з ними та їхніми батьками або особами, які їх замінюють.

Окрім того, означені суб'єкти, в межах своїх повноважень розробляють та впроваджують у навчальних закладах навчальні та виховні програми з протидії торгівлі дітьми. Також підрозділи кримінальної поліції, в межах оперативно-розшукової профілактики, вживають заходів для підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, що їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах [21, ст. 21]. Використовується і конфіденційна допомога від осіб, яким стало відомо про дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми;

- експлуатація дітей – стаття 150 КК України;

- використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – стаття 150-1 КК України;
- зґвалтування неповнолітньої особи – частина 3 статті 152 КК України;
- зґвалтування особи, яка не досягла чотирнадцяти років – частина 4 статті 152 КК України;
- сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи – частина 3 статті 153 КК України;
- сексуальне насильство щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років – частина 4 статті 153 КК України;
- вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку – стаття 155 КК України;
- вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку тобто розбещення неповнолітніх – частина 1 статті 156 КК України;
- розбещення малолітніх – частина 2 статті 156 КК України;
- домагання дитини для сексуальних цілей – стаття 156-1 КК України [1].

Низка статей КК України передбачає підстави кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я, зокрема: пунктом 2 частини 2 статті 115 передбачена кримінальна відповідальність за умисне вбивство малолітньої дитини, а статтею 120 КК України за доведення до самогубства [1] у випадках залучення дитини до смертельних квестів.

Окрім вищезазначеного, відповідно до предмету дослідження, необхідно провести аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України оскільки порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України [16].

Відповідно до положень статті 41 КПК України, підрозділи кримінальної поліції уповноважені здійснювати слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора [16]. Під час виконання доручень слідчого,

дознавача, прокурора співробітник підрозділу кримінальної поліції користується повноваженнями слідчого. Співробітники підрозділів кримінальної поліції не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Зазначаємо, що згідно норм КПК України доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [16, ч. 3 ст. 41].

Результати оперативно-розшукових заходів та слідчих розшукових дій повинні відповідати вимогам, які ставляться до доказів у кримінальному процесі:

- при проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих розшукових дій отримується певна інформація або відомості;

- отримана інформація або відомості відображаються: в рапортах, довідках оперативних працівників; повідомленнях конфіденційних джерел (з дотриманням вимог режиму секретності); висновках спеціалістів; документах, зібраних або витребуваних оперативним працівником від підприємств, установ, організацій, посадових осіб; матеріалах фото-, відео зйомки, протоколах проведення слідчих дій у тому числі і НС(Р)Д тощо;

- отримана інформація або відомості перевіряються і при їх підтвердженні закріплюються в передбаченому законом процесуальному джерелі – протоколі з відповідними додатками.

Зазначаємо, що здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні стосовно дитини за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора має свої особливості. Так, під час проведення слідчих (розшукових) дій з дитиною необхідно забезпечити участь законного представника дитини. У статті 44 КПК України зазначено, що якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітня особа то до участі у процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. У статті 59 КПК України зазначено, якщо потерпілим є неповнолітня особа, до участі в процесуальній дії разом з нею

також залучається її законний представник [16]. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітня особа. Безпосередньо законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

Відповідно до положень статті 52 КПК України є обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років [16, ст. 52]. Така участь необхідна з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Тобто, з метою забезпечення законності та права на захист, при проведенні слідчих (розшукових) дій з дитиною, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення є обов'язкова участь захисника.

Стаття 226 КПК України визначає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря. Окрім того, допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день [16, ст. 226]. Своєю чергою, особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. До початку допиту дитини законному представнику, педагогу або психологу, а за необхідності – лікарю, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання. Стаття 227 КПК України регламентує участь законного представника, педагога, психолога або

лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи. Тобто визначено, що при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника [16, ст. 227].

Окрім того у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування [16, ч. 2 ст. 213]. Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадку проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого [16, п. 3 ч. 1 ст. 232].

Згідно положень статті 91 КПК України доказуванню в кримінальному провадженні підлягають наступні обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [16, ст. 91].

КПК України, також, визначені обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх [16, ст. 485]. Так під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених статтею 91 КПК України також з'ясовуються:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [16, ст. 485].

При дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати:

1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї;

2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього;

3) зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою [16, ст. 487].

Процесуально доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Відповідно до мети даного дослідження зазначаємо, що згідно положень статті 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» матеріали оперативно-розшукової діяльності щодо осіб, які не досягли повноліття використовуються:

- як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- для попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та осіб, які безвісти зникли;
- для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Також згідно положень статті 99 КПК України матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази [16, ст. 99].

Це дозволяє нам зробити висновок, що оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження має важливе значення для ефективного вирішення завдань кримінального провадження.

Одночасно з метою пом'якшення негативного впливу на дитину внаслідок такого контакту міжнародні стандарти спрямовують зусилля на мінімізацію контактів дітей з системою правосуддя [24; 25]. Для цього пропонується:

- застосовувати такі методи опитування як відео- або аудіозапис або досудове слухання перед відеокамерою, і такі записи мають вважатись допустимими доказами;
- заохочувати аудіовізуальні заяви дітей, які стали жертвами або свідками, поважаючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв;
- у разі потреби проведення більш ніж одного опитування, здійснювати їх переважно однією й тією ж особою з тим, щоб забезпечити узгодженість підходів до інтересів дитини;
- максимально обмежити кількість опитувань, а їх тривалість адаптувати до віку та можливості концентрації уваги дитини;
- уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього. Як приклад, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 КПК України, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення,

обмеження на спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності [16, п. 2 ч. 6 ст. 194];

- створити можливість для судді дозволяти дитині не давати свідчення;
- заяви і свідчення дитини не вважати недійсними або ненадійними лише з причини віку дитини;
- вивчити можливість прийняття заяви дітей-жертв і дітей-свідків у спеціальних, дружніх до дітей, приміщеннях і оточенні;
- створити дружні до дітей міжвідомчі та міждисциплінарні центри для дітей-жертв і дітей-свідків, де діти могли б заслуховуватись та проходити медичне обстеження для судово-медичних цілей, а також пройти всебічне обстеження та отримати всі відповідні терапевтичні послуги від відповідних фахівців [24, с. 60].

З метою дотримання міжнародних стандартів під час проведення допитів за участю дітей в Україні в підрозділах поліції впроваджується проєкт «зелених кімнат», що передбачає забезпечення приміщення спеціальним обладнанням, залучення необхідних фахівців для роботи з дітьми, проведення попередньої підготовки та застосування спеціальних методик, зокрема для формування довірливої атмосфери [24, с. 60].

Продовжуючи теоретичне дослідження правових засад діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей слід зазначити, що Верховною Радою України були прийняті спеціальні законодавчі акти, які регламентують повноваження підрозділів Національної поліції України, щодо протидії різним злочинним проявам серед дітей та стосовно дітей.

Завершуючи аналіз правових засад діяльності підрозділів кримінальної поліції серед осіб, які не досягли повноліття необхідно зазначити, що Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний

розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [26].

На нашу думку, особливої уваги заслуговують загальні для уповноважених підрозділів кримінальної поліції питання щодо здійснення оперативно-розшукової функції з метою попередження та виявлення кримінальних правопорушень, які вчиняються дітьми. До таких питань відносимо діяльність підрозділів кримінальної поліції спрямовану:

- відповідно до компетенції підрозділу;
- на протидію втягненню дітей у протиправну діяльність (вчинення кримінальних правопорушень, ведення антисуспільного способу життя);
- на попередження та виявлення вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей тощо.

Це передбачає необхідність дотримання вимог чинного законодавства, а також реалізацію підрозділами кримінальної поліції основних повноважень поліції відповідно до положень Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII [27] та вимог оперативно-розшукового законодавства.

4. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Теорія та практика протидії кримінальним правопорушенням оперативними підрозділами виробили форми ОРД, під якими розуміємо встановлений порядок організації оперативно-тактичних заходів для забезпечення рішення задач ОРД. На нашу думку, з урахуванням наукових доробків у сфері теорії ОРД слід зазначити наступні форми ОРД: виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес (оперативний пошук);

оперативно-розшукова профілактика; оперативна розробка та оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження [7, с. 65].

З урахуванням, закріплення в законодавстві України, яке визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, необхідність здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку [10] вважаємо, що особливе місце в діяльності підрозділів кримінальної поліції серед дітей займає саме оперативно-розшукова профілактика.

Оперативно-розшукова профілактика як форма ОРД, обумовлена системою правових норм, що регулюють відносини, які виникають у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів в процесі здійснення ними заходів спрямованих на запобігання, недопущення (відвернення) та припинення злочинів [7, с. 66]. Відповідно до п. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи кримінальної поліції зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень [15, ст. 7].

Заслуговує на увагу до даного питання сучасних науковців Стащак М.В. та Шендрика В.В. [28], які на підставі аналізу сучасних доробків у сфері оперативно-розшукової діяльності зазначають необхідність використовувати термін «оперативно-розшукова превенція». На підставі емпіричного дослідження Стащак М.В. та Шендрик В.В. висловили наступні думки і пропозиції:

- 1) сьогодні відбувається становлення нової ідеології і практики оперативно-розшукової превенції злочинності підрозділами кримінальної поліції;

2) оперативно-розшукова превенція злочинності є загальним, родовим поняттям щодо таких термінів превентивної спрямованості, як «оперативно-розшукове попередження злочинності», «оперативно-розшукова профілактика злочинності», «оперативно-розшукове запобігання злочинам» та «оперативно-розшукове припинення злочинів»;

3) під оперативно-розшуковою превенцією підрозділами кримінальної поліції злочинності слід розуміти організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється у процесі оперативно-розшукового прогнозування та профілактики злочинності за допомогою використання дозволених національним законодавством оперативно-розшукових можливостей (заходів, засобів та сил) [28, с. 385].

У свою чергу, Албул С. В. зазначає, що в межах організаційно-тактичних форм ОРД реалізується комплексний характер оперативно-розшукових заходів, ураховуючи взаємопов'язаність яких, можна цілком об'єктивно стверджувати про взаємозв'язок і взаємопроникнення форм оперативно-розшукової діяльності [29, с. 141]. Орлов Ю. Ю. зауважує, що ОРД проводиться в напрацьованих оперативною практикою формах, які розуміють як нормативно встановлений порядок організації оперативно-розшукових заходів для забезпечення вирішення завдань ОРД [30, с. 19]. Однією з таких форм науковець визначає оперативно-розшукову профілактику.

На нашу думку підходи щодо розмежування таких понять, як превенція, профілактика, попередження, припинення та запобігання злочинів заслуговує на увагу, але враховуючи положення чинного п. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» в даному дослідженні будемо використовувати термін «оперативно-розшукова профілактика».

До елементів оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень серед дітей слід віднести:

- загальну та індивідуальну профілактику кримінальних правопорушень;

- запобігання кримінальних правопорушень (виключає можливість реалізації злочинних намірів);
- припинення кримінальних правопорушень (припиняє злочинну діяльність).

Основними цілями оперативно-розшукової профілактики дитячої злочинності є:

- обмеження дії негативних суспільних явищ і процесів, взаємопов'язаних з криміналізацією соціального середовища де формується особистість дитини. Наприклад, нині з'явилася небезпека негативного впливу соціальних мереж [31]. На думку науковців та практичних працівників, використання правопорушниками під час торгівлі людьми, вчинення кримінальних правопорушень у сфері суспільної моралі, незаконній міграції соціальних мереж, електронної пошти, текстових повідомлень, чатів в онлайн-іграх або інших вебсайтів для спілкування між користувачами визначає перед правоохоронцями завдання щодо своєчасного їх виявлення, фіксації та документування протиправної діяльності [32]. Термін «соціальні мережі» розуміємо як різноманітні форми і, по суті, засновані на мережних інтернет-технологіях, включаючи електронні журнали та інтернет-форуми, вебжурнали, соціальні блоги, мікроблоги, вікі, соціальні медіа, підкасти, фотографії або зображення, відео, рейтинги та соціальні закладки [32, с. 56]. Одними з найбільш популярних соціальних мереж в Україні є «Facebook», «Twitter», «LinkedIn», «Telegram», «Instagram», «YouTube», «Messenger», «WhatsApp», «ТікТок» тощо. Слід звернути увагу на соціальні мережі, сайти, доступ до яких заборонено в Україні: «ВКонтакте», «Яндекс», «Однокласники» тощо [32, с. 56]. Соціальні мережі безпосередньо пропонують користувачам елемент анонімності та прикриття. Тому особи можуть спілкуватися в соціальних мережах, використовуючи різні псевдоніми. Анонімність користувача соціальної мережі потребує своєчасної ідентифікації особи, що сприятиме в подальшому швидкому встановленню місцеперебування безвісти зниклої особи, правопорушника тощо. Констатуємо, що на сьогодні чітко визначено

негативну тенденцію використання правопорушниками інформаційно-комунікативних технологій у формуванні злочинного умислу;

- усунення, послаблення або нейтралізація детермінант (причин та умов) злочинних проявів. Як нами вже зазначалася актуальність протидії правопорушенням у сфері суспільної моралі, та пов'язана з цим інформаційна безпека дітей;

- ліквідація криміногенних факторів у мікросередовищі, які формують антисуспільну позицію і мотивацію злочинної поведінки дитини, як нами вже була зазначена актуальність протидії оперативно-розшуковими засобами діяльності дорослих, які втягують дітей у протиправну чи іншу антисуспільну діяльність, або вчиняють кримінальні правопорушення стосовно дітей;

- превентивний вплив на особу, яка за своїми антисуспільними установками та способом життя здатна вчинити злочин; недопущення конкретних злочинних проявів на стадіях їх підготовки та замаху, а також настання негативних наслідків від злочинних діянь. Залялова І. М., Політова А. С. констатують, що найбільше занепокоєння в суспільстві викликає підліткова вікова група (від 14 до 18 років), психологічні, особисті та психофізіологічні особливості якої часто виявляються основною детермінантою злочинної поведінки [33]. У свою чергу, Бабенко А. М. комплексним аналізом тактико-психологічних, кримінально-процесуальних, адміністративно-правових та оперативно-розшукових заходів профілактики та запобігання кримінальним правопорушенням, основною ціллю системи запобігання кримінальних правопорушень визначив установлення профілактичного контролю за регіональним кримінологічним середовищем і впливом на фактори, що зумовлюють виявлення злочинів в Україні та в її регіонах [34]. Позитивним результатом реалізації цієї цілі науковець убачає значне зниження кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, що гарантуватиме стабілізацію рівня протиправних діянь [34, с. 16].

В рамках загальної профілактики дитячої злочинності звертаємо увагу на соціальні фактори формування причин і умов втягнення дітей у протиправну діяльність. Аналіз свідчить, що значна увага в законодавстві України приділяється проведенню різних заходів спрямованих на соціальний захист дітей. Тому дефініцією є те, що діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції з протидії дитячій злочинності має соціальну спрямованість. Під соціальною спрямованістю діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції у загальному плані, на нашу думку, необхідно розуміти здійснення комплексних оперативно-розшукових та профілактичних заходів співробітниками поліції, які направлені на соціальний захист дітей, а у більш вузькому розумінні – це система прийомів і заходів, які застосовуються при вирішенні конкретних завдань боротьби зі дитячою злочинністю.

Соціальна спрямованість діяльності підрозділів кримінальної поліції також і індивідуалізована, так як, ця діяльність здійснюється стосовно конкретної дитини, з урахуванням конкретних умов існування цієї особи та оточуюче її середовище. Кожна особа знаходиться в певному соціальному середовищі, під яким слід розуміти суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її формування і діяльність [35, с. 328]. Діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції охоплює як і соціальне середовище, в якому знаходиться неповнолітня особа, так і ті соціальні інститути [35, с.172] (держава, школа, сім'я, мораль тощо), які впливають на функціонування суспільних відносин.

Розглядаючи дану проблему необхідно вказати, що під соціальною роботою з дітьми та молоддю визнається діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб [36, ст. 1]. Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року № 2558-III [36] передбачені різні напрямки

соціальної роботи, а саме: соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальне інспектування, соціальний менеджмент, волонтерський рух тощо.

Особлива увага у діяльності поліції приділяється соціальному захисту дітей, які позбавлені батьківського піклування, безпритульним дітям, а також дітям, які проживають в малозабезпечених сім'ях. Законом України «Про охорону дитинства» під дітьми, які позбавлені батьківського піклування визнаються діти [26, ст. 1], які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти.

Також, у Законі України «Про охорону дитинства» дано визначення терміну «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах» [26, ст. 1 п. 7], під яким слід розуміти дитину, що потрапила в умови, які негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, насильством та жорстоким поведінням у сім'ї, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи

збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини.

Своєю чергою під безпритульними дітьми визнаються діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі чи освітні заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [26, ст. 1 п. 9].

Отже, соціальна спрямованість оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної міліції поліції серед дітей повинна бути направлена на:

- оздоровлення умов життя і виховання дітей у випадку, коли обставини загрожують їй нормальному розвитку;
- виявлення безпритульних дітей, дітей схильних до ведення бродячого способу життя, та заняття жебрацтвом;
- корекції особи дітей, які мають некримінальні (девіантні) відхилення у поведінці, щоб перешкодити їм перейти до вчинення злочинів;
- знешкодження джерел антисоціального впливу;
- виявлення та притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності батьків та осіб, які їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків по вихованню, навчанню та розвитку дітей;
- попередження домашнього насильства над дітьми, притягнення до відповідальності осіб, які допускають випадки порушення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII [37];
- проведення індивідуально-виховній роботи з дітьми, які потребують соціального захисту;
- на взаємодію з іншими органами і організаціями по виявленню причин та умов, які сприяють веденню дітьми бродячого способу життя, скоєння правопорушень та злочинів, з метою їх усунення.

Одночасно індивідуальна профілактика спрямована на конкретну дитину та її соціальне середовище. Серед загальної кількості дітей співробітникам

кримінальної поліції слід акцентувати увагу на дітях, які знаходяться на профілактичному обліку в підрозділах ювенальної превенції. Під профілактичним обліком дітей розуміється комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота [38].

Отже, взяттю на профілактичний облік в підрозділи ювенальної превенції підлягає дитина:

- 1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) звільнена зі спеціальної виховної установи;
- 4) вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;
- 5) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;
- 6) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;
- 7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу [38].

Індивідуальну профілактику здійснюють шляхом спілкування оперативного працівника підрозділу кримінальної поліції з:

- дітьми від яких, виходячи з їхньої поведінки, можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень, наприклад – раніше засудженні, які відбули покарання, або відбувають покарання, що не пов'язано з позбавленням волі;
- їхнім оточенням – друзі, знайомі, родичі;

- застосуванням заходів адміністративного впливу за вчинення адміністративних правопорушень, відповідальність за які, передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення [39] тощо.

Завданням індивідуальної профілактики є вжиття необхідних заходів впливу до осіб з метою недопущення вчинення ними злочинів.

Безпосередньо, на уповноважені підрозділи кримінальної поліції покладені обов'язки і на здійснення серед дітей:

- профілактичних заходів у дитячому середовищі;
- роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах;
- роботи з батьками, або особами, які їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством України обов'язків з виховання дітей;
- заходів, спрямованих на попередження і виявлення фактів насильства у сім'ях;
- заходів, спрямованих на попередження вчинення дітьми адміністративних та кримінальних правопорушень;
- заходів, спрямованих на розкриття вчинених дітьми кримінальних правопорушень, а також кримінальних правопорушень, вчинених стосовно дітей;
- заходів, спрямованих на виявлення дорослих, які втягують дітей у злочинну чи іншу антигромадську діяльність;
- розшуку безвісно зниклих дітей тощо.

Оперативно-розшукова профілактика передбачає збір інформації про кримінально активних осіб (раніше судимих, наркоманів, алкоголіків, побутових бешкетників, осіб із антигромадською поведінкою тощо). Однією з умов успішної оперативно-розшукової профілактики є сприяння осіб, які конфіденційно співробітничать з підрозділами кримінальної поліції.

На думку Шендрика В.В. серед питань, які безпосередньо пов'язані зі зміцненням правопорядку і подоланням негативних тенденцій сучасної злочинності, особливе місце посідає проблема попередження злочинів за допомогою осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними

підрозділами ОВС [40, с. 68]. Вчений дійшов висновку про те, що основними напрямками попередження злочинів через сприяння осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами ОВС є: профілактика злочинів, запобігання злочинів та припинення злочинів. Ним зазначено, що профілактика за допомогою конфідентів здійснюється на двох рівнях: загальному та індивідуальному.

Отже, завданням індивідуальної профілактики є вжиття необхідних заходів впливу до осіб з метою недопущення вчинення ними злочинів. На думку Шендрика В.В., можливості осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, значно вищі від здійснення індивідуальної профілактичної роботи [40, с.69]. Саме тому, Шендрик В.В. до завдань осіб, які конфіденційно співробітничать з ОВС, під час здійснення індивідуальної профілактики, відносить:

- своєчасне виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів у зв'язку з їхнім минулим чи теперішнім способом життя та поведінкою;
- вивчення та спостереження за діями і поведінкою об'єктів індивідуальної профілактики, їхнім оточенням, колом спілкування;
- вплив на об'єктів індивідуальної профілактики з метою відмови останніх від задумів на вчинення злочину [40, с.69].

До способів використання осіб, які конфіденційно співробітничать, для запобігання і припинення злочинів особами, які їх готують або мають намір вчинити на них замах слід віднести:

- переконання об'єкта попередження у невідворотності покарання, в професійності правоохоронних органів для відмови від вчинення злочину;
- психологічний вплив за допомогою авторитету та багатого життєвого досвіду;
- вплив на розвиток позитивних якостей характеру об'єкта попередження, формування позитивних, відповідних інтересам суспільства

поглядів, переконань за допомогою батьків, інших членів сім'ї, а також тих осіб, які користуються у нього авторитетом серед його кола спілкування;

- відмова від готування та замаху на вчинення злочину у зв'язку з невідворотністю покарання і загрозою бути притягненим до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі з неможливістю бачити сім'ю, рідних, друзів та знайомих тощо [40, с. 69].

Наведене вище дозволяє зазначити, що структура оперативно-розшукової профілактики складається з відносно самостійних елементів:

– вивчення за допомогою засобів і методів ОРД контингенту осіб, в тому числі і дітей, які перебувають під оперативно-профілактичним спостереженням;

– документування фактів і обставин, дій і вчинків цих осіб, чим забезпечується успіх індивідуальних профілактичних заходів;

– ініціативне здійснення пошукових заходів для виявлення ознак підготовки до вчинення кримінальних правопорушень, злочинних намірів і злочинної діяльності осіб, які перебувають під оперативно-профілактичним спостереженням, їхньої причетності до кримінальних правопорушень, що залишилися нерозкритими або є латентними;

– реалізація отриманих матеріалів за гарантування конспірації негласних витоків інформації.

Оперативно-розшукове відвернення кримінальних правопорушень полягає у вжиття оперативно-розшукових та інших заходів з метою усунення загрози вчинення конкретного злочину та стадіях його задуму і готування. Як приклад оперативно-розшукової профілактики зазначаємо документування злочинних дій: дорослих осіб, які втягують осіб, які не досягли повноліття у протиправну діяльність; осіб, які втягують інших осіб у незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними; осіб, які залучають інших осіб у кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, зокрема у різні форми експлуатації дітей тощо.

Втягнення дитини у протиправну діяльність слід розуміти як певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на дитину з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох кримінальних правопорушеннях або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії.

Втягнення в пияцтво слід розуміти як умисне схиляння неповнолітнього в будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв, збудження у нього такого бажання (спільне вживання спиртних напоїв, умовляння їх вжити, пригощання ними, дарування, розрахування ними за виконану неповнолітнім роботу тощо). Той факт, що неповнолітній, попри такі дії, не вживав спиртних напоїв, так само як і ступінь його сп'яніння, на кваліфікацію дій винної особи не впливають. Поодинокий випадок доведення неповнолітнього до стану сп'яніння тягне адміністративну відповідальність за ст. 180 КУпАП [39].

Втягнення у заняття жебрацтвом - це умисне схиляння дитини в будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб дитиною як самотійно, так і спільно з дорослими особами. Втягненням у заняття азартними іграми слід вважати умисне схиляння дитини в будь-який спосіб до систематичної гри на гроші чи інші матеріальні цінності, коли виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» та ін.). Не належать до азартних ігор матеріальні та іншого виду лотереї.

Вживання спиртних напоїв, заняття жебрацтвом або азартними іграми визнаються систематичними, якщо є вчинюваними не менше трьох разів упродовж нетривалого часу.

Теоретичне зіставлення статті 304 з іншими статтями КК України, якими регламентовано притягнення до кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, свідчить, що загальна норма ширша за обсягом, тобто охоплює більше коло діянь, ніж спеціальна, але остання містить

більше ознак, за рахунок яких її виділено в окрему норму із загальної внаслідок уведення та виділення кваліфікуючих (обтяжливих) або привілейованих (пом'якшувальних) обставин.

Своєю чергою, оперативно-розшукове припинення кримінальних правопорушень спрямоване на те, щоб унеможливити продовження й завершення кримінального правопорушення, знешкодити злочинні дії на стадії підготовки чи замаху на кримінальне правопорушення, припинити кримінальне правопорушення, що готується. Воно стосується насамперед латентних й продовжуваних злочинів. Зокрема це стосується кримінальних правопорушень, які готуються і вчиняються дорослими особами стосовно дітей.

Отже, виходячи з наведених міркувань, оперативно-розшукова профілактика дитячої злочинності це нормативно встановлений порядок організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, який обумовлений системою правових норм, що регулюють відносини, які виникають у діяльності підрозділів кримінальної поліції в процесі здійснення ними заходів, спрямованих на запобігання, недопущення (відвернення) та припинення кримінальних правопорушень, які вчиняються дітьми чи дорослими особами стосовно дітей. Межі цієї діяльності залежать від запобіжного впливу на об'єкт оперативно-розшукової діяльності (дитину її соціальне оточення), її змісту, цілей, завдань. Такі ознаки і окреслюють сферу функціонування оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень у дитячому середовищі.

5. ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС РОБОТИ З ДІТЬМИ

Підрозділи кримінальної поліції взаємодіють з органами досудового розслідування та підрозділами превентивної діяльності під час роботи з дітьми за наступними напрямками:

- 1) профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності;
- 2) забезпечення прав та інтересів дітей;
- 3) упровадження кращих міжнародних методик та практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, у тому числі реалізація спільних проєктів щодо профілактики правопорушень серед дітей;
- 4) підвищення професійного рівня, набуття знань, вмінь і навичок шляхом участі в семінарах, тренінгах та інших практичних і теоретичних заходах.

Така взаємодія здійснюється на засадах партнерства і спрямована на задоволення потреб територіальних громад та виконання завдань, покладених на територіальні підрозділи поліції.

Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 затверджена «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [41]. Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції України з іншими структурними підрозділами апарату центрального органу управління поліцією, міжрегіональними територіальними органами Національної поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами, територіальними органами поліції та їх територіальними (відокремленими) підрозділами є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення

до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Своєю чергою основними принципами взаємодії є:

1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень;

2) самостійність слідчого (дознавача) в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється;

3) оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

4) дотримання загальних засад кримінального провадження;

5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування [41].

Відповідальними особами за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції в запобіганні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень, в тому числі, які вчиняються дітьми або стосовно дітей є керівники органів та підрозділів поліції і органів досудового розслідування. Швидке та повне розслідування і розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі, що вчиняються дітьми чи стосовно дітей, досягається шляхом поєднання зусиль усіх органів та підрозділів поліції, забезпечення належного рівня їх взаємодії відповідно до вимог законодавства щодо отримання, збирання, накопичення та використання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, що є невід'ємним завданням для всіх працівників поліції [41].

Керівник органу, підрозділу поліції здійснює безпосередню організацію роботи зі збору інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події та факти, які можуть сприяти їх розслідуванню і розкриттю, та контроль за перевіркою зазначеної інформації [41].

Основними службами, які виконують обов'язки з розкриття кримінальних правопорушень органами поліції і відповідають за кінцевий результат цієї роботи за напрямами діяльності є органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції та їх територіальні (відокремлені) підрозділи. Збір інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, виявленню та припиненню виявлених кримінальних правопорушень, здійснюється всіма працівниками поліції в межах службових обов'язків, які визначені законодавством. Зазначаємо, що збір, реєстрація, накопичення, зберігання, поширення відомостей про особу працівниками поліції здійснюється із дотриманням Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI (редакція від 01.01.2022) [42].

Отриману інформацію про осіб, в тому числі і дітей, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю та досудовому розслідуванню, поліцейські доповідають ініціативним рапортом безпосередньому керівникові, який після ознайомлення надсилає цей рапорт відповідному керівнику органу, підрозділу поліції для розгляду і направлення до органу досудового розслідування і підрозділу кримінальної поліції для використання цієї інформації під час розкриття та досудового розслідування кримінального правопорушення.

При заведенні та веденні підрозділом кримінальної поліції оперативно-розшукової справи (ОРС – прим. автора) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник підрозділу кримінальної поліції письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

Керівник підрозділу кримінальної поліції з дотриманням режиму секретності [43] надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину.

Матеріали ОРС можуть розглядатися під час оперативної наради за участю керівників підрозділу кримінальної поліції, органу досудового розслідування та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та підрозділу кримінальної поліції.

У разі виявлення під час проведення оперативно-розшукових заходів ознак кримінального правопорушення керівник підрозділу кримінальної поліції невідкладно направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.

В межах взаємодії визначені тактичні засади розкриття підрозділами кримінальної поліції кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми.

Тактичні засади складаються з таких етапів:

- пошук оперативно-значущої інформації та її перевірка;
- при наявності підстав – заведення ОРС та проведення оперативної розробки, або, при достатності фактичних даних – направлення матеріалів до органу досудового розслідування для внесення інформації в ЄРДР та початку кримінального провадження;
- при веденні ОРС – документування злочинної діяльності та реалізація оперативної розробки;

- легалізація оперативної інформації з метою фіксації та використання доказів здобутих під час досудового розслідування кримінального провадження;

- оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження з початку досудового розслідування до винесення судом обвинувального вироку.

Також слід вказати на напрями діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції з розкриття дитячих злочинів, до яких слід віднести:

- оцінка оперативно-тактичної ситуації, яка склалась на території обслуговування;

- прийняття рішення направлено на виконання завдання з протидії злочинам, що вчиняються дітьми;

- вибір засобів, методів ОРД, використання допомоги громадськості (представників шкіл, служб у справах дітей), та осіб, які можуть надати на засадах конфіденційності оперативно-значущу інформацію;

- реалізація прийнятого рішення через застосування комплексу оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій при взаємодії з іншими підрозділами та службами Національної поліції.

Результатом діяльності уповноваженого підрозділу кримінальної поліції повинна бути здобута комплексна інформація про:

- вид кримінального правопорушення та статтю (статті) Кримінального кодексу України;

- дату та обставини вчинення кримінального правопорушення: спосіб, мотив, місце, характер дій, відомості про злочинця (злочинців), свідків тощо;

- внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР та номер кримінального провадження;

- речові докази, які вилучені в межах кримінального провадження;

- необхідність залучення фахівців для проведення експертних досліджень, зокрема: психологів, фахівців з різних галузей;

- законних представників дитини, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, до досягнення віку притягнення до кримінальної відповідальності, або яка досягла віку притягнення до кримінальної відповідальності;

- осіб та їх зв'язки, що мають відношення до події кримінального правопорушення (доросла особа, яка втягнула дитину у протиправну діяльність);

- невстановлених осіб за кримінальним провадженням.

Отже, викладені факти дозволяють зробити висновок, що в межах взаємодії та з метою виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми уповноважені підрозділи кримінальної поліції здійснюють оперативно-розшукові гласні та негласні заходи. На нашу думку серед заходів, які проводять співробітники кримінальної поліції необхідно відмітити оперативно-розшукові заходи запобіжного характеру, так як, на нашу думку, ці заходи безпосередньо направлені на дорослих осіб, які:

1) втягують дітей у злочинну діяльність;

2) залучають дітей у антигромадський спосіб життя – проституцію, пияцтво, жебрацтво, бродяжництво;

3) схиляють неповнолітніх у вживання наркотичних та токсичних речовин;

4) займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту серед неповнолітніх;

5) які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей. До цієї категорії дорослих осіб відносяться батьки, опікуни або особи, що їх замінюють.

6. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗШУКУ ДІТЕЙ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ

6 вересня 2021 міністр внутрішніх справ Денис Монастирський озвучив ключові проєкти, які впроваджуватимуться за його керівництва [44]. Так, одним з пріоритетів державної політики МВС визначено створення безпечного середовища, зокрема і безпечного дитинства. Метою проєкту «Безпечне дитинство» є запобігання, своєчасне виявлення та ефективно реагування на виклики і загрози у сфері безпечного дитячого середовища. Складовими «Безпечного дитинства» визначено: безпечна школа, вихователь безпеки та розшук дітей [44]. Проблема ефективного і своєчасного розшуку безвісно зниклих дітей була і залишається актуальною в правоохоронній діяльності. Через батьківську недбалість, домашнє насильство, булінг, бездоглядність та інших обставин щомісячно фіксуються непоодинокі випадки безвісного зникнення дітей.

Зазначаємо, що серед підрозділів Національної поліції Департамент карного розшуку координує і організовує розшукову роботу щодо встановлення місцезнаходження осіб, безвісно зниклих.

Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII визначає правовий статус осіб, зниклих безвісти, та забезпечує правове регулювання відносин, пов'язаних із встановленням та обліком, розшуком і соціальним захистом таких осіб та їхніх родичів [45].

Відповідно до положень даного Закону особою, яка зникла безвісти, визнається фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. З урахуванням військових дій в умовах ООС (операція об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей) актуальним є розшук особи, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом.

Особою, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, визнається особа, яка зникла безвісти в зоні збройного конфлікту під час проходження нею військової служби або за будь-яких інших обставин, що

підтверджують факт перебування особи у цій зоні. Також особою, яка зникла безвісти за особливих обставин, вважається особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру або іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей [45].

Саме тому під час організації заходів щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла, враховується факт попереднього її знаходження в населених пунктах, які знаходяться поруч з лінією розмежування між Збройними силами України та незаконними проросійськими збройними згрупуваннями.

Родичом дитини, зниклої безвісти є батько, мати, вітчим, мачуха, брати та сестри, дід, баба, прадід, прабаба, усиновлювач, опікун, піклувальник тощо.

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» особа набуває статусу такої, що зникла безвісти, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи безвісти та її розшук або за рішенням суду [45, ст. 4]. Особа вважається зниклою безвісти до моменту припинення її розшуку у порядку, передбаченому цим Законом.

Заява про розшук особи, зниклої безвісти, подається до відповідного територіального органу Національної поліції України. Заява про розшук дитини, зниклої безвісти, може бути подана родичом такої дитини, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, об'єднанням громадян або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення. У заяві про розшук дитини, зниклої безвісти, зазначається інформація, що може сприяти розшуку такої особи.

Організація діяльності щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла, включає:

- збирання даних про дитину та їх аналіз з метою установлення причини самовільного залишення дитиною сім'ї, навчально-виховного закладу, спеціальної установи для дітей;

- інформування громадськості та засобів масової інформації про зникнення дитини безвісти;

- профілактику правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності;

- забезпечення прав та інтересів дітей [38].

Проведення першочергових заходів щодо встановлення місцезнаходження безвісти зниклої дитини передбачає:

- встановлення часу, місця, обставин зникнення дитини, індивідуальних особливостей дитини, її уподобань, фізичного та психічного стану на момент зникнення;

- опитування батьків, законних представників, сусідів або інших осіб, що можуть висвітлити обставини зникнення;

- отримання фото дитини, інформації щодо особливих прикмет зовнішності, одягу та речей, які були в дитини на час зникнення;

- складання опису зовнішніх ознак, особливих прикмет, речей та одягу з метою розроблення орієнтування;

- з'ясування взаємовідносин, що склалися у дитини в сім'ї, навчально-виховному закладі чи спеціальній установі для дітей;

- складання схеми родинних, шкільних і позашкільних зв'язків, а також встановлення контактів зниклої дитини в соціальних мережах;

- встановлення наявності мобільного телефону, його IMEI та номера абонента;

- вжиття заходів щодо встановлення можливих місць перебування дитини з урахуванням рельєфу місцевості в районі зникнення, а також гідрометеорологічних умов у день зникнення;

- відпрацювання місцевості, де зникла дитина [38].

На нашу думку, з урахуванням вікових особливостей дітей, як малолітніх, так і неповнолітніх своєчасне реагування на зникнення дитини значно зменшує ризик учинення стосовно такої дитини кримінального правопорушення. Враховуючи розвиток інформаційно-комунікативних технологій вважаємо за

необхідне проведення пошукових заходів з метою встановлення всіх обставин безвісного зникнення, можливого місцезнаходження дитини, її зв'язків через мережу Інтернет [46, с. 110].

Під час проведення заходів щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісно зникла співробітники карного розшуку, взаємодіють з різними підрозділами, зокрема: ювенальної превенції слідчими, дільничними офіцерами поліції чи поліцейськими офіцерами громад тощо. Як приклад, 15 листопада 2021 року поліція Маріуполя розшукувала двох зниклих малолітніх дітей 11-річного хлопчика та його 9-річну сестру. Поліцейські з'ясували, що братик з сестричкою пішли з рідної домівки після конфлікту з п'яним вітчимом. Притулок вирішили знайти у покинутому будинку в селі поблизу Маріуполя, де раніше мешкали у 20 кілометрах від дому. Поліцейські прослідкували шлях дітей по годинах та знайшли їх в Мангушському районі Донецької області.

Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 27.04.2020 № 357 [47] визначає алгоритми дій під час розшуку дітей, зниклих безвісти. Окрім вищезазначених нами першочергових заходів щодо встановлення місцезнаходження дитини, зниклої безвісти, додатково необхідно з'ясувати:

- ужиті батьками та родичами заходи щодо розшуку дитини;
- установчі дані та місце перебування заявника;
- зареєструвати повідомлення про розшук дитини, зниклої безвісти в установленому порядку;
- забезпечити виїзд на місце події СОГ, інші наряди поліції, працівника підрозділу ювенальної превенції, дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці) із завданням:

1) визначити на місці найбільш реальні шляхи ведення розшуку дитини. Якщо є відомості про те, що дитину викрадено, організувати розшук та затримання правопорушників;

2) не виключаючи можливості, що дитиною заволодів один з батьків, який не проживає разом з нею, або родичі, уточнити взаємини в сім'ї, з'ясувати реєстрацію місця проживання (перебування) родичів, знайомих. За необхідності організувати їх перевірку;

3) якщо дитина могла самовільно піти з дому, з'ясувати, чи не траплялися з нею раніше аналогічні випадки, за яких обставин і де її знайдено, куди і з якою метою могла піти цього разу;

4) про обставини зникнення дитини, її установчі дані та прикмети орієнтувати наряди поліції всіх видів, дільничних офіцерів поліції, чергових органів (підрозділів) поліції, диспетчерів вокзалів, аеропортів та екстреної медичної допомоги, представників органів державної влади та місцевого самоврядування;

5) перевірити особу зниклої дитини за інформаційними ресурсами системи ПНП [47].

Окрім того, практика розшуку дітей, зниклих безвісти свідчить про те, що діти з різних причин можуть загубитися чи заблукати. Саме тому, при розшуку дитини / дітей, які заблукали необхідно з'ясувати:

- час, місце, за яких обставин заблукала дитина, її установчі дані, зокрема вік та прикмети;

- чи була дитина в цих місцях раніше, наявність при собі їжі, теплового одягу, навички орієнтування в лісі;

- коли, ким і які заходи вживалися з розшуку дитини, яка заблукала;

- установчі дані, місце перебування заявника та родичів зниклого;

- забезпечити виїзд на місце події СОГ, інші наряди поліції, працівника підрозділу ювенальної превенції та дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці);

- визначити за картою місце, де особу, яка розшукується, бачили востаннє, дороги, просіки, якими вона могла пересуватися, урахувати природні перепони (ріки, болота, озера), що могли вплинути на маршрут пересування.

Визначити населені пункти, до яких могла вийти розшукувана особа, хатинки та будівлі в лісі, які вона могла використати для ночівлі та захисту від негоди.

- про обставини зникнення особи, її установчі дані та прикмети орієнтувати наряди поліції всіх видів, дільничних офіцерів поліції, чергових органів (підрозділів) поліції, представників органів державної влади та місцевого самоврядування [47].

Подальші заходи щодо розшуку дитини, зниклої безвісти здійснюються працівниками підрозділу кримінальної поліції, зокрема у межах заведеної оперативно-розшукової справи.

Після встановлення місцезнаходження дитини, яка перебувала в розшуку як зникла безвісти, вживаються заходи щодо передання дитини батькам, іншим законним представникам, в разі їх відсутності – представникові органу опіки й піклування або доставляння до закладів соціального захисту дітей, про що інформується ініціатор розшуку.

Окрім того, в практиці розшукової роботи непоодинокими фактами є виявлення дітей, які у силу малолітства, хвороби чи інших факторів не можуть сповістити відомості про себе відомості. У таких випадках з'ясовується інформація про:

- місце перебування невідомого, його фізичний стан, особливі прикмети;
- установчі дані та місце перебування заявника.

На місце виявлення дитини, яка не може повідомити про себе відомості направляється наряд поліції для з'ясування обставин події. Якщо невідома дитина потребує медичної допомоги, організовується її доставлення до медичного закладу. Так, спільним наказом МОЗ та МВС від 17.12.2013 № 1095/1239 затверджені форми документів про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та Інструкцій про порядок їх заповнення [48]. У разі виявлення дитини, яку підкинуто чи знайдено поза закладом охорони здоров'я (на вулиці, у транспорті або в інших

громадських місцях), службовою особою органу поліції за місцем виявлення дитини складається відповідний Акт [Додаток Б]. Зазначаємо, що даний Акт складається в присутності медичного працівника закладу охорони здоров'я, який викликається на вимогу службової особи органу поліції.

У разі виявлення дитини, яку підкинута чи знайдено в закладі охорони здоров'я, керівник цього закладу негайно повідомляє територіальний орган поліції, службу у справах дітей за місцезнаходженням закладу охорони здоров'я, де виявлена підкинута або знайдена дитина, про виявлення такої дитини та викликає службову особу органу поліції для складання Акту [48].

Акт складається в день виявлення підкинутаї чи знайденої дитини, у ньому зазначається дата (число, місяць, рік) його складання та вказується місце, де складено Акт (найменування населеного пункту, район тощо). В Акті зазначаються посада, прізвище, ім'я, по батькові службової особи органу поліції, якою складається Акт. Також чітко зазначаються анкетні дані осіб, у присутності яких складається Акт, а саме: посада, прізвище, ім'я та по батькові, адреса місця проживання, місце роботи, документ, що посвідчує особу (за наявності), інші відомості.

В Акті зазначаються стать підкинутаї чи знайденої дитини, вказується конкретне місце її виявлення та обставини, анкетні дані особи, яка її знайшла, час доби та інші обставини, які мають суттєве значення, а також прикмети дитини, а саме: приблизний вік, вага, зріст, чітко - колір очей, волосся, шкіри, етнічні особливості, особливі прикмети (плями, шрами, родимки). Окремо вказується одяг, у який була вдягнута дитина, які речі при собі мала, у тому числі документи.

З урахуванням віку та розвитку дитини з'ясовується у неї місце проживання батьків, інших родичів, їхні анкетні дані, інші обставини, що мають значення для встановлення особи дитини. За відсутності цих даних в Акті обов'язково робиться відмітка [48].

З метою встановлення особи такої дитини орієнтуються органи (підрозділи) поліції, органи державної влади та місцевого самоврядування,

медичні заклади, приймальники-розподільники, дитячі установи та інші заклади. Проводиться перевірка за інформаційними ресурсами системи ІПІІ щодо розшуку дитини. При виявленні ознак кримінального правопорушення, учиненого стосовно дитини, ужити заходів згідно із законодавством.

Отже, підводячи підсумок зазначасмо, що нами на підставі теоретичного аналізу нормативно-правового забезпечення визначені загальні засади розшуку дітей, зниклих безвісти.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене зазначасмо, що сучасний стан протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються дітьми чи стосовно дітей вимагають від уповноважених підрозділів кримінальної поліції ефективного і своєчасного реагування.

Нами з'ясовано, що діти та дитинство знаходяться під охороною органів держави та встановлено, що діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції щодо протидії дитячій злочинності ґрунтується на наукових розробках [49], які стосуються кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних та оперативно-розшукових проблем. Безпосередньо нами була звернута увага на наукові розробки у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до предмету даного дослідження нами:

- надано сучасну кримінально-правову характеристику дитячої злочинності. Зазначено, що дитяча злочинність становить резерв для загальної злочинності. Для дітей характерна корисливо-насильницька та групова злочинність, негативний приклад батьків, а також підмовницька діяльність дорослих підбурювачів дітей до протиправної діяльності.

- означено організаційні засади діяльності уповноважених підрозділів, які безпосередньо спрямовують зусилля на протидію дитячій злочинності, а саме: Департамент карного розшуку, Департамент міграційної поліції, Департамент боротьби з наркозлочинністю та Департамент кіберполіції;

- визначені організаційні та методологічні парадигми діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції щодо протидії дитячій злочинності. Загальною складовою цієї діяльності є реалізація оперативно-розшукової функції щодо виявлення кримінальних правопорушень, які вчиняються стосовно дітей або дітьми.

- окреслені правові засади щодо організації і тактики попередження, виявлення та розкриття дитячих злочинів через здійснення оперативно-

розшукових заходів уповноваженими підрозділами кримінальної поліції. Зазначено, що першоджерелом діяльності підрозділів кримінальної поліції є Конституція України. Також уповноважені підрозділи кримінальної поліції у своїй діяльності керуються нормами Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, Законів України: «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про захист суспільної моралі», «Про протидію торгівлі людьми», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

- з'ясовано, що підрозділи Національної поліції входять до системи органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей;

- зазначено, що діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції щодо протидії дитячій злочинності має соціальну спрямованість;

- при визначенні організаційних форм оперативно-розшукової діяльності акцентована увага на оперативно-розшуковій профілактиці дитячій злочинності, яка має наступні елементи: загальну та індивідуальну профілактики, запобігання та припинення кримінальних правопорушень;

- зазначено, що однією з умов успішної оперативно-розшукової профілактики є сприяння осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами. Специфіка роботи підрозділів кримінальної поліції, згідно з вимогами законодавства, полягає у здійсненні гласних і негласних заходів, використанні конфіденційної допомоги громадян тощо.

- окреслена необхідність ефективної взаємодії з органами досудового розслідування, підрозділами ювенальної превенції, дільничними офіцерами поліції, тощо;

- визначена актуальність розшукової роботи з метою своєчасного встановлення місцезнаходження дитини, зниклої безвісти та зазначені алгоритми дій з розшуку дітей.

Тому, на нашу думку зазначене вище передбачає в діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції необхідність:

- дотримання прав дитини;
- поваги до думки дитини з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;
- роз'яснення дитині її прав та обов'язків у зрозумілій для неї формі;
- забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині певний статус;
- дотримання міжнародних стандартів, принципів роботи з дітьми, правосуддя, дружнього до дитини;
- активної пошукової роботи з метою виявлення осіб та фактів, які заслуговують на оперативний інтерес. Так, активна пошукова діяльність надає можливість у межах індивідуальної профілактики запобігти втягненню дитини в протиправну діяльність, вчиненню кримінальних правопорушень, оскільки заходи оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної поліції передбачають збір інформації про кримінально активних осіб;
- відповідної спеціалізованої підготовки співробітників підрозділів кримінальної поліції для роботи з дітьми.

ДОДАТКИ

Додаток А

Повноваження підрозділів кримінальної поліції щодо роботи з дітьми

(витяг зі статті 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР)

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

- проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей;
- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;
- брати участь у правовому вихованні дітей;
- розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей;
- виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;
- виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту;
- отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні;
- здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують також інші обов'язки та мають інші права, передбачені законодавством.

Акт
органу внутрішніх справ України та закладу охорони здоров'я про
підкинуту чи знайдену дитину та її доставку

« ____ » _____ 20 ____ р. Місто, район _____

Я, _____,
(посада, звання та прізвище, ім'я, по батькові співробітника органу внутрішніх справ)

у присутності особи, яка знайшла дитину, _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (адреса місця проживання (перебування), місце роботи, інші відомості)

понятих:

1. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса місця проживання (перебування), місце роботи, інші відомості)

2. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса місця проживання (перебування), місце роботи, інші відомості)

працівника закладу охорони здоров'я

_____,
(посада, прізвище, ім'я, по батькові співробітника закладу охорони здоров'я, у присутності якого складено цей акт)

представника служби у справах дітей

_____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові представника служби у справах дітей, у присутності якого складено цей акт)

склали цей акт про те, що « ____ » _____ 20 ____ р. о ____ год. ____ хв.

була виявлена дитина _____
статі,

(чоловічої, жіночої)

знайдена _____
(місце, час та обставини, за яких дитину знайдено)

Прикмети дитини _____
(зовнішній вигляд, одяг, приблизний вік, зріст, колір волосся, очей,
особливі прикмети, здатність надати інформацію про себе тощо)

_____
_____
_____
(документи, що посвідчують особу дитини, тощо)

Стан здоров'я дитини під час її виявлення _____
(зовнішньо здорова, хвора, свідомість, колір шкірних покривів, слизових оболонок, наявність тілесних ушкоджень, де, які, дихання (число дихальних рухів), число серцевих скорочень, реакція на зовнішні подразники тощо)

Вдалось установити _____
(прізвище, ім'я, по батькові, вік)

(місце проживання дитини, її батьків, або інших родичів, або законного представника дитини, місце їх роботи, інші обставини)

Зі слів дитини вдалося встановити _____

Підписи:

1. _____,
(посада, звання та прізвище, ім'я, по батькові співробітника органу внутрішніх справ, який склав цей акт)

2. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка знайшла дитину)

3. _____,
(підпис понятого, прізвище, ім'я, по батькові)

_____,
(підпис понятого, прізвище, ім'я, по батькові)

4. _____,
(посада, прізвище, ім'я, по батькові співробітника закладу охорони здоров'я, у присутності якого складено цей акт)

5. _____,
(посада, прізвище, ім'я, по батькові представника служби у справах дітей, у присутності якого складено цей акт)

Дитина доставлена _____
(найменування, місцезнаходження закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, до якого дитину доставлено)

Дитину прийняв _____
(прізвище, ім'я, по батькові, посада працівника закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, куди прийнято дитину)

_____ (підпис) _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

М.П. (закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, куди доставлено підкинуту чи знайдену дитину)

Дитину передав _____
(посада, звання та прізвище, ім'я, по батькові співробітника органу внутрішніх справ)

_____ (підпис)

М.П. (печатка органу внутрішніх справ)

о _____ год. _____ хв. « _____ » _____ 20__ р.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (редакція від 05.01.2022). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Мацюка. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 268 с.
3. Сімейний кодекс України 10 січня 2002 року № 2947-III (редакція від 01.12.2021). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
4. Звід відомостей, що становлять державну таємницю: затв. наказом СБУ від 23 грудня 2020 № 383 (редакція від 01.10.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text>.
5. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020-2021 роки / Генеральна прокуратура України. 2021. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 10.01.2022).
6. Топольскова І.О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Монографія / МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; [Наук. ред. д-р юрид. наук, проф. В.П. Ємельянов]. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.;
7. Пекарський С.П. Основи оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції : навчальний посібник / С. П. Пекарський. – Київ : ВД Дакор, 2022. – 160 с.
8. Загальні засади діяльності Департаменту карного розшуку. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/departament-karnogo-rozshuku.html>.

9. Структура Національної поліції. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/> (дата звернення: 20.11.2021).

10. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР (редакція від 09.02.2017). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text>.

11. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: навч-метод. посібник, частина 1. К. – 2019, 515 с.

12. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: навч-метод. посібник, частина 2 (спеціалізована). К. – 2019, 502 с.

13. Веселов М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 81–92.

14. Конституція України від 28 червня 1996 року (редакція від 01.01.2020). *Відомості Верховної ради України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 k/96-вр #Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%k/96-вр#Text).

15. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ (редакція від 24.11.2021). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/conv#n49>.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України 13 квітня 2012 року № 4651-VI (редакція від 05.01.2022). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.

17. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV (редакція від 17.03.2021). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>.

18. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Законом України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР (редакція від 05.07.2020).

Відомості Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-#Text>.

19. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР (редакція від 03.07.2020). *Відомості Верховної ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр?find=1&next=облік+#w1_1.

20. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#n11>.

21. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI (редакція від 01.01.2020). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

22. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція від 20.11.2014): ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

23. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: ратифікований Законом України від 3 квітня 2003 року N 716-IV. *Відомості Верховної ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text.

24. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). - К.: 2021, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 128 с. URL: <http://hrvector.org/zviti/21-06-01-osce2021>.

25. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (некримінальний аспект). - К.: 2020, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 87 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/453435.pdf>.

26. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III (редакція від 01.12.2021). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

27. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII (редакція від 01.01.2022). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

28. Стацак М.В., Шендрик В.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «оперативно-розшукова превенція злочинності підрозділами кримінальної поліції». *Форум права*. 2017. № 5. С. 382-388.

29. Албул С. В. Оперативний пошук як організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції України: поняття та сутність. *Scientific bases of solving of the modern tasc : Abstracts of XIX International Scientific and Practikal Conference*. Frankfurt am Main, Germany. 1–2 June, 2020. С. 138–143., с. 14

30. Орлов Ю. Ю. Щодо місця і ролі оперативно-розшукової діяльності міліції в сучасних умовах. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 року)*. Одеса : ОДУВС, 2015. С. 17-21.

31. Пекарський С. П. Дитина як об'єкт оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3 (76). С. 150-157.

32. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій : навчальний курс / А. Вінаков, В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков, В. Носов, О. Соловійов. К., 2017. 148 с.

33. Залялова І. М., Політова А. С. Чинники злочинності неповнолітніх (на підставі соціологічного дослідження). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3 (5). С. 118-127.

34. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і

запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14-22., с. 16

35. Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник / Загальна редакція і укладання: В.П. Андрущенко, М.І. Горлач. – Київ – Харків: ВМП «Рубікон», 1997.- 400 с.

36. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2558-III (редакція від 15.12.2021). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.

37. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (редакція від 01.01.2020). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

38. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 (редакція від 21 серпня 2020 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

39. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року, (редакція від 05.01.2022). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

40. Шендрик В.В. Особливості попередження злочинів через сприяння осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами ОВС. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-практиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2015 року. – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 68-71.

41. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України від 07 липня 2017 року № 575 (редакція від 03.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

42. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI (редакція від 01.01.2022). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

43. Пекарський С.П. Режим секретності : навчальний посібник / С. П. Пекарський. – Київ: ВД «Дакор», 2021. 144 с.

44. Денис Монастирський презентував пріоритетні напрями діяльності МВС. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/denis-monastirskii-prezentuvav-prioritetni-napryami-diyalnosti-mvs>.

45. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII (редакція від 02.01.2020). *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>.

46. Пекарський С. П. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів ювенальної превенції : навчально-науковий посібник / С. П. Пекарський. – Київ: ВД «Дакор», 2021. – 146 с.

47. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

48. Про затвердження форм документів про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та Інструкцій про порядок їх заповнення: наказ МОЗ України, МВС України від 17.12.2013 № 1095/1239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-14#Text>.

49. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія / І. О. Бандурка; За наук. ред. д-ра юрид. наук, професора О. М. Литвинова; Золота миля; Кримінологічна асоціація України. – Харків: Золота миля, 2017. – 432 с.

Навчальне видання

СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ ПЕКАРСЬКИЙ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Друкуються в авторській редакції